

Konkret og universell

BOKOMTALE: At hvert enkelt konkrete menneskeindivid har en iboende verdighet, er et aksiom for en humanist. Men det er likevel en påstand som må begrunnes, særlig om en vil at det også skal være et universelt aksiom. I denne spenningen mellom det konkrete og universelle befinner den nye boka til Per Anders Aas seg, uten at den klapper sammen. Vi gjenkjenner en gammel filosofisk debatt, men den blir satt – eller setter leseren – i bevegelse. Kanskje fordi Aas evner å behandle sitt tema på en så imøtekommende måte; i kontrast til de lite vennligsinnede hendelsene som danner innledning og etterord: En uhyggelig opplevelse ved inngangsporten til Ila skole i Oslo og den ufattelige tragedien på Utøya.

Humanismen er under debatt, og Salongen har bedt filosof Elin Svenneby om å kommentere Per Anders Aas' nye bok Humanisme. «Først og fremst et menneske».

Mennesket i sentrum

Bokas motto er sitatet fra Ibsens *Et dukkehjem*, der Nora irettesetter Helmers påminnelse om hennes roller, hvortil hun svarer at hun er først og fremst et menneske, hun, likeså vel som ham – eller at hun i alle fall vil forsøke å bli det. Valget av Leonardos velkjente sirkel-og-firkant-innskrevne mann som forside virket dermed umiddelbart malplassert. Men etter hvert som jeg leste meg

innover i teksten, innså jeg at dette til dels var ment som en provokasjon også med hensyn på forfatteren selv. Leonardos tegning illustrerer for Aas ulike ting: at geometriens utgangspunkt er den levende menneskekroppen (antropomorfi) og ikke omvendt; at humanismen aldri må bli så rund at den blir intetsigende og innlemmer alt en liker; at den heller ikke må bli så firkantet at diskusjonen forstummer; og at det å være «først og fremst et menneske» har sine problematiske mannsentrette filosofihistoriske sider, men at disse samme sidene nettopp er det grunnlaget vi har å bryne oss mot.

Hva er det vi ønsker å bryne eller å få brynt? Våre oppfatninger om hva det er å være menneske og hva det vil si å sette mennesket i sentrum for sine betraktninger – og for sine handlinger.

Motsetningene overskrides

Bokas svar er fundert i en diskusjon med livssynshumanismen, som har religionskritikken som basis for sin eksistens – og for sin *raison d'être*. Og selv om vi bare finner tre referanser til Hegel (to av dem via Monrad, den tredje, som personregisteret påstår skal befinne seg på side 167, finner jeg ikke), fremstår Aas som god hegelianer idet han ikke lar motsetningene få hvile, men stadig overskrider dem ved å kvitte seg med misoppfatninger og slik får leseren til å tenke videre i retning av større avklaring og mer diskusjon. Boka ender ikke i en virkelighetsoppfatning der «alt går opp» eller der «ånden kommer til seg selv» i et system. Den kommer til seg selv som reflektert, som stående på et høyere bevissthetsnivå, slik jeg også oppfatter Hegels intensjon å være.

Dette var bare et apropos, men et viktig sådant, for er det noe som har karakterisert humanismediskusjonene i norsk nytid, er det nettopp skyttergravsmentaliteten og en forenkelt holdning for eller mot religion generelt og den norske statskirkens utgave av kristendommen spesielt.

LES OGSÅ: [Humanisme – hva er det?](#)

Boka gir et tydelig eget perspektiv, forfatterens, men det forhindrer nettopp ikke at leseren står fritt til å danne seg sitt eget eller revurdere det med basis i egen erfaring. Min erfaring ser ut til å stå forfatterens ganske nær, den er som hans grunnleggende dannet gjennom studier i humanistiske fag, jeg gjenkjenner innholdet i mange av tekstene han henviser til. Som ham har jeg også deltatt i polariserende debatter (om ikke alltid med stort hell) med livssynshumanister og det jeg oppfattet som et firkantet religionsbilde. Som Aas er heller ikke jeg villig til å avskrive min kristne kulturarv som kun overtro eller undertrykkelse, men åpen for å diskutere dens legitimitet og innhold i en verden jeg også oppfatter som postmoderne.

Kanskje anmeldelsen min virker for lite kritisk når jeg iler til og bedyrer min habilitet; før jeg siterer forfatteren på at: «Den vestlige kulturen er sekulær – ikke på tross av, men på grunn av at den har kristendommen i bunnen.» (s. 69)

Samlende og frigjørende

Boka kan leses på ulike måter:

1. Som en idéhistorisk innføring i hva humanisme har vært og kan være.
2. Som en påminnelse om vårt etiske ansvar og hva det innebærer.
3. Som en åpning for å tenke gjennom forholdet mellom ulike politiske og erkjennelsesteoretiske posisjoner.
4. Som en tverrfaglig refleksjon over ulike fagområder med særlig interesse for forholdet mellom arkitektur og (andre) humanvitenskaper, mellom estetikk og etikk.
5. Som en oppmuntring til ny forståelse for hva religion er og hvorvidt enhver humanisme har – eller må ha – et forhold til noe guddommelig eller hellig.

6. Som en filosofisk betraktning over det allmennes eksistens («et menneske i sin alminnelighet» kontra tyskere, italienere, franskmenn, spanjoler [s. 97] – eller for den del menn, kvinner, menn fra Oslo, kvinner fra Mosjøen etc.)
7. Etc.

Boka virker tematisk samlende og frigjørende på samme tid. Det kan skyldes at språkføringen er gjennomført elegant, at setningene er velformulerte. Men teksten er ikke forførerisk, og Aas tyr sjelden – det forekommer kanskje et par ganger – til forenkende metaforer. Som nevnt, det er et godt hegelsk grep i hans vilje til å overvinne det som ser ut å være stivnet i en uløselig motsetning. Her har vi mye å lære av det som befinner seg «mellom» (som mellom maktene) og det som beveger seg «gjennom» (som gjennom tidene), det er i det hele tatt på flere avgjørende punkter preposisjonene, snarere enn substantivene eller adjektivene som bærer tankegangen.

Hva betyr *Imago Dei*? Hvordan skal vi tolke den bibelske påstanden om at Gud skapte mennesket i sitt bilde? Da må vi først finne ut av hvem Bibelen sier at Gud var. Og svaret er primært at Gud er den makt som skaper orden av kaos. Altså skapt i Guds bilde får mennesket samme funksjon: Å forvalte jorda, å sivilisere livet, å temme kaoskreftene, de ville følelsene. Dette er ett av forfatterens forslag til tolkning. Hvis vi skal være uenige i påstander må vi jo vite hvordan påstanden kan tolkes. Hva mente Paulus med sitt «Her er ikke jøde eller greker, her er ikke slave eller fri, her er ikke mann eller kvinne. Dere er alle en i Kristus Jesus»? (Gjengitt på side 39.) Jo, tolker Aas, Paulus mente at likheten mellom mennesker ikke bunner i noe vi har felles fra naturen (en essens), men i en desentrering av subjektet. (Fokus på preposisjoner igjen.)

Mellom livets loft og kjeller

Hva betyr det? Det betyr at mennesket er spent mellom livets loft og kjeller (s. 42), mellom det ideelle og det materielle, mellom det gode og det onde og så videre. Aldri hvilende i den ene muligheten, så lenge det er friskt. Som Aas minner om: Også i middelalderen og renessansen blir menneskets verdighet og elendighet heller sett som komplementære enn motsatte (s. 50), det finnes et mangfold av muligheter til å realisere det menneskelige. Men det finnes grenser. Subjektsentrering er grunnlaget for Luthers forståelse av synd; det humanistisk-teologiske standpunktet for å oppføre seg ordentlig er desentrering.

«Humanismen er et moderne ideal som vi gjenfinner i fortida og gir en meningsfylt fortelling.» (S. 58.) (Det krever et ekstra blikk for å se at det faktisk er en fortelling [s. 68].) Aas har selvfølgelig også skapt sin fortelling, han gjengir ikke historien eller samtiden uhildet. Og noe av det beste han har funnet på her, er forskjellen mellom det høyest menneskelige og det fellesmenneskelige: Det høyest menneskelige, å strebe etter perfeksjon gjennom å tilegne seg det beste som har vært tenkt og sagt i verden, som et friskt korrektiv til vanetenkningens makt (s. 80) og det fellesmenneskelige, demokratiske som tar hensyn til andre og setter omsorgen for deres velvære i sentrum. Kanskje er det ingen motsetning her heller, men en opphevelse i en utvidet tenkemåte eller reflekterende dømmekraft (s. 99).

Og apropos Kant, så bør vi ta frem igjen og repetere hans tanker om den interessefrie sfære som legger grunnlaget for en humanistisk dannelse, slik Hannah Arendt gjorde. Hun får forresten bare 1 – én – referanse i boka; jeg ville ha ønsket flere. Her fungerer hun som en påminner om at grusomheter også er blitt utført i sekulære ideologiers navn bare de blir totalitære nok. Idéhistorien gir oss mønsterposisjoner til sammenligning (s. 131), men vi må ikke forenkle oss bort fra en problematikk det er livsnødvendig å gå inn i: Menneskets – vår egen – uhyre sammensatte karakter (s. 143). Vi blir det vi gjør oss til; dette er arven fra eksistensialismen vi ikke må skusle bort.

Noen små minuser og et stort pluss

På minussiden har jeg bare litt småprik å anføre. For det første at flere av de nyeste titlene som refereres i teksten er falt ut av litteraturlisten. Det gjelder blant annet Hitchens, Hertz, Jensen, Lamont, Lyotard og Søderlind. Og så er det selvfølgelig noen trykkfeil her og der, men de er ikke av en slik art eller mengde at de forstyrrer lesningen nevneverdig. For det andre er jeg litt usikker på om *humanitas* virkelig stammer ordmessig fra *humus* (jord) og hvordan det i så fall kan bety ydmykhet (s. 30). Jeg trodde det var Cicero som oversatte det greske *philantropia* (menneskevennlig) til *humanitas*. Her trenger jeg litt mer opplysning, heldigvis! Og for det tredje og siste hadde det jo vært forfriskende med en kommentar til forsidebildet – på forsidebildet – for eksempel ved en svak forskyvning av en mørk kvinnefigur, innskrevet i firkant og sirkel, så begge kjønn og to ulike hudfarger hadde fått være med. Litt mer konkret – og litt mer universelt.

Det får være nok smakebiter fra en bok som dypest sett handler om nødvendigheten av menneskelig dannelse, at vi som påberoper oss en humanistisk livsinnstilling er forpliktet til å skape rom for uenighet uten å såre, uten å skade.

Jeg vil anbefale boka til Aas som årets julegave til alle dem som en antar gjerne vil delta videre i debatten om humanismen, som er i full gang igjen. Dette er en viktig bok som må bli mye lest og diskutert. Så altså: Alt i alt en varm anbefaling som jeg gjerne krydrer med følgende tankebrytning mellom Christopher Hitchens og Terry Eagleton, muntert gjengitt av Aas på side 167:

Hitchens hevder i boka [God is not great](#) (2007) at takket være teleskop og mikroskop har ikke lenger religionen noe viktig å forklare. Eagleton kommenterer: «Men kristendommen var ikke ment å forklare noe i utgangspunktet. Det er som å si at takket være den elektriske brødristeren kan vi glemme Tsjekhov».